

*І.В. Паснак, ад'юнкт, ЛДУ БЖД,
О.Е. Васильєва, к.т.н., доцент, ЛДУ БЖД,
І.О. Мовчан, к.т.н., нач. факультету, ЛДУ БЖД*

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТАКТИКО-ТЕХНІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ КОМБІНОВАНОГО ВОДОПІННОГО СТВОЛА

(представлено д-ром техн. наук Абрамовим Ю.О.)

Наведено результати експериментальних досліджень ствола комбінованої подачі суцільного струменя води та повітряно-механічної піни низької кратності, проведені на основі методу повнофакторного експерименту. Отримано емпіричну залежність для визначення довжини суцільного струменя вогнегасної речовини та знайдено оптимальні тактико-технічні параметри роботи ствола. Встановлено, що застосування запропонованого ствола дозволяє скоротити час ліквідування пожежі при необхідності зміни типу вогнегасної речовини «вода – повітряно-механічна піна – вода». Зокрема, час гасіння системи модельних вогнищ 6А – 21В – 6А запропонованим стволом комбінованої подачі скорочується в середньому на 27 % у порівнянні з часом гасіння існуючими «класичними» стволами.

Ключові слова: пожежний ствол, зміна типу вогнегасної речовини, повнофакторний експеримент, час гасіння пожежі.

Постановка проблеми. Провівши аналіз тактико-технічних характеристик ручних (переносних) стволів, які в залежності від свого призначення, можуть подавати на гасіння пожеж як струмінь води, так і струмінь повітряно-механічної піни низької кратності встановлено, що вони мають ряд суттєвих недоліків, пов'язаних з низькими параметрами при потребі зміни типу вогнегасної речовини «вода – повітряно-механічна піна – вода» [1]. Водночас ствол РСКУ-50А, який має найкращі показники, є високовартісним.

Аналіз останніх досягнень та публікацій. Для вирішення цієї проблеми була розроблена конструкція комбінованого водопінного ствола [2] (рис. 1, 2), особливістю якого є можливість переходу від подачі суцільного струменя води до подачі повітряно-механічної піни низької кратності та навпаки з забезпеченням кращих параметрів у порівнянні з стволами, наведеними в [1].

Для визначення оптимальних тактико-технічних параметрів роботи ствола та його ефективності під час гасіння пожеж за необхідності зміни типу вогнегасної речовини «вода – повітряно-механічна піна – вода» була поставлена задача провести його експериментальні дослідження.

Відповідно до сформованих задач необхідно провести такі дос-

лідження:

- провести експериментальне дослідження ствола комбінованої подачі води та повітряно-механічної піни низької кратності для визначення його тактико-технічних характеристик;

- здійснити експериментальні порівняльні дослідження часу ліквідації пожежі запропонованим стволом та існуючими стволами (РС-70, СПП-4) при необхідності зміни типу вогнегасної речовини «вода – повітряно-механічна піна – вода».

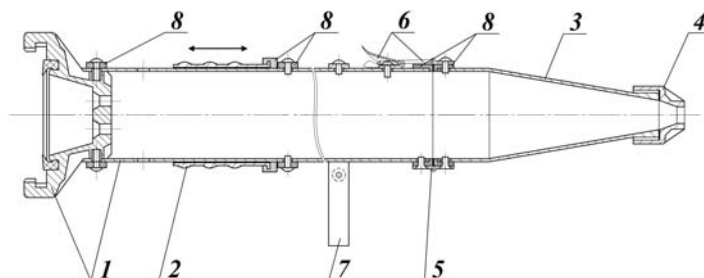

Рис. 1 – Ствол комбінований водопінний СКВП (положення для подачі суцільного струменя води): 1 – корпус (ствол повітряно-пінний типу СПП); 2 – трубчаста заглушка; 3 – конусоподібна частина; 4 – змінна насадка; 5 – рухомий шарнір; 6 – кріплення для з'єднання корпусу та конусоподібної частини; 7 – підтримуючий хомут; 8 – ущільнювачі.

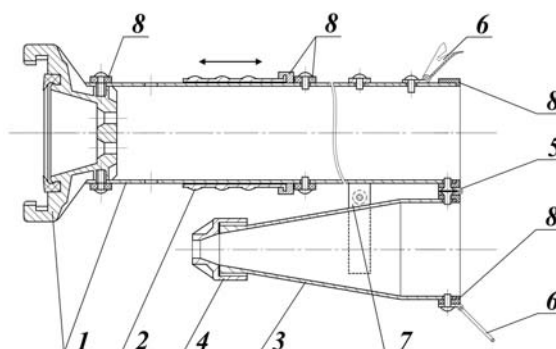

Рис. 2 – Ствол комбінований водопінний СКВП (положення для подачі повітряно-механічної піни низької кратності): 1 – корпус (ствол повітряно-пінний типу СПП); 2 – трубчаста заглушка; 3 – конусоподібна частина; 4 – змінна насадка; 5 – рухомий шарнір; 6 – кріплення для з'єднання корпусу та конусоподібної частини; 7 – підтримуючий хомут; 8 – ущільнювачі.

Постановка задачі та її рішення. На першому етапі експериментальних досліджень визначаємо залежність довжини L суцільного струменя води в залежності від тиску P вогнегасної речовини (води), діаметра d насадка ствола та кута α його нахилу на основі методу повнофакторного експерименту типу 2^3 . Даний тип експерименту передбачає врахування трьох факторів, хоча загальновідомо, що на довжину суцільного струменя впливає ще і ряд інших чинників. Для того, щоб внести елемент випадковості впливу цих факторів на результат експерименту, встановлюємо випадкову послідовність проведення дослідів у часі. Це необхідно для обґрунтованого використання

апарату математичної статистики. Тому експериментальні дослідження згідно [6] проводились у такій послідовності відповідно до план-матриці експериментальних досліджень: 5, 2, 3, 8, 8, 5, 1, 7, 4, 6, 3, 2, 6, 4, 1, 7. Значення параметрів приймаємо в допустимих межах згідно стандартів та вимог.

Проведемо кодування факторів, перевівши натуральні величини в безрозмірні (табл. 1).

Таблиця 1 – Рівні зміни факторів

Рівень факторів		P, кПа		d, мм		α, °	
Назва	Кодоване значення	$\tilde{X}_1 = P$	$\ln \tilde{X}_1$	$\tilde{X}_2 = d$	$\ln \tilde{X}_2$	$\tilde{X}_3 = \alpha$	$\ln \tilde{X}_3$
Верхній	+1	600	6,3969	25	3,2189	45	3,8066
Основний	0	400	–	19	–	25	–
Нижній	-1	200	5,2983	13	2,5649	5	1,6094

Використавши табл. 1, побудуємо матрицю планування та результатів повнофакторного експерименту типу 2^3 , де відображуємо результати досліджень, кожне з яких проведено двічі.

Таблиця 2 – План-матриця експериментальних досліджень

№ дослідю	Фактори						Результати дослідів		
	X ₁		X ₂		X ₃		L _{1, м}	L _{2, м}	$\bar{L}, м$
	код	P, кПа	код	d, мм	код	α, °			
1	+1	600	+1	25	+1	45	20	20,5	20,25
2	-1	200	+1	25	+1	45	12	11	11,5
3	+1	600	-1	13	+1	45	30	29	29,5
4	-1	200	-1	13	+1	45	17	16,5	16,75
5	+1	600	+1	25	-1	5	17	18	17,5
6	-1	200	+1	25	-1	5	7,5	8	7,75
7	+1	600	-1	13	-1	5	25	25,5	25,25
8	-1	200	-1	13	-1	5	10,5	11	10,75

Перетворимо незалежні змінні $\tilde{X}_i$ (табл. 1) в безрозмірні величини за залежністю [3]:

$$X_i = \frac{2 \cdot (\ln \tilde{X}_i - \ln \tilde{X}_{i\max})}{\ln \tilde{X}_{i\max} - \ln \tilde{X}_{i\min}} + 1 \tag{2}$$

Звідси маємо:

$$\begin{aligned} X_1 &= 1,8205 \cdot \ln P - 10,6455 \\ X_2 &= 3,0581 \cdot \ln d - 8,8437 \\ X_3 &= 0,9102 \cdot \ln \alpha - 2,4650 \end{aligned} \tag{3}$$

Запишемо рівняння в кодових змінних з введенням членів, які

враховують взаємодію факторів:

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3 + b_{12} X_1 X_2 + b_{13} X_1 X_3 + b_{23} X_2 X_3 + b_{123} X_1 X_2 X_3 \quad (4)$$

Визначаємо коефіцієнти для моделі (4) з врахуванням експериментально отриманих значень:

$$b_n = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N X_{in} \ln \bar{L}_i \quad (5)$$

де X_{in} – код фактора; $\bar{L}$ – середнє значення результатів експериментальних досліджень за певних значень факторів; N – кількість дослідів.

За результатами експериментальних досліджень були отримані значення коефіцієнтів рівняння регресії (4): $b_0=2,7709$; $b_1=0,3500$; $b_2=-0,1808$; $b_3=0,1425$; $b_{12}=-0,0050$; $b_{13}=-0,0671$; $b_{23}=-0,0073$; $b_{123}=0,0049$.

При однаковій кількості паралельних дослідів r (в нашому випадку $r = 2$) на кожному поєднанні рівнів факторів відтворюваність перевіряється за критерієм Кохрена [5]:

$$G = \frac{S_{pi \max}^2}{S_{\delta}^2} \leq G_{(0,05; N; f_r)} \quad (6)$$

де $S_{pi \max}^2$ – найбільше значення дисперсії розсіювання S_{pi}^2 ; N – кількість дослідів (в нашому випадку $N=8$); f_r – кількість ступенів вільності кожної оцінки (в нашому випадку $f_r=r-1=2-1=1$); $G_{(0,05; N; f_r)}$ – табличне значення критерію Кохрена [5].

Дисперсія розсіюваності визначається за залежністю $S_{\delta}^2 = \sum_{i=1}^{16} S_{pi}^2$,

де S_{pi}^2 – дисперсія розсіюваності на кожному досліді; $S_{pi} = \ln L_{i(1,2)} - \ln \bar{L}_i$. В нашому випадку за результатами експериментальних досліджень $S_{\delta}^2 = 0,010127$. Тоді критерій Кохрена буде дорівнювати

$$G = \frac{S_{pi \max}^2}{S_{\delta}^2} = \frac{0,001971}{0,010127} = 0,194628 < G_{(0,05; 8; 1)} = 0,680$$

Отже, згідно [5], для нашого випадку відтворюваність дослідів забезпечується.

Оцінку значущості коефіцієнтів регресії здійснюємо за допомогою критерію Стюдента [3-5]. Коефіцієнт вважається значущим,

якщо виконується нерівність з урахуванням половини довжини довірчого інтервалу:

$$|b_i| \geq \Delta b_i = t_{(0,05;f)} S(b_i) \quad (7)$$

де $t_{(0,05;f)}$ – критичне значення критерію Стюдента для $f=N(r-1)$ (для нашого випадку маємо $f=8(2-1)=4$, $\alpha=0,05$; згідно [5] $f=2,31$).

$$S(b_i) = \pm \sqrt{\frac{S_p^2}{N \cdot r}} = \pm \sqrt{\frac{0,010127}{8 \cdot 2}} = \pm 0,025158$$

Отже, половина довжини довірчого інтервалу:

$$\Delta b_i = 2,31 \cdot 0,025158 = 0,058115$$

Встановлено, що значущими коефіцієнтами моделі є $|b_0|=2,7709$; $|b_1|=0,3500$; $|b_2|=0,1808$; $|b_3|=0,1425$; $|b_{13}|=0,0671$, а коефіцієнти $|b_{12}|=0,0050$; $|b_{23}|=0,0073$; $|b_{123}|=0,0049$ – незначущими.

З врахуванням значущих коефіцієнтів, модель (4) набуде вигляду:

$$\hat{Y} = 2,7709 + 0,35X_1 - 0,1808X_2 + 0,1425X_3 - 0,0671X_1X_3 \quad (8)$$

Перевірку адекватності моделі здійснюємо за критерієм Фішера. Стверджувати, що модель є адекватна, можна у випадку, коли виконується нерівність [3]:

$$F = \frac{S_{ad}^2}{S_e^2} \leq F_{(0,05;f_1;f_2)} \quad (9)$$

де S_{ad}^2 – дисперсія адекватності, визначається за залежністю

$$S_{ad}^2 = \frac{r}{N-m} \sum_{i=1}^N (\ln \bar{L}_i - \hat{Y}_i)^2 \quad (10)$$

де $\hat{Y}_i$ – розрахункове значення параметра згідно залежності (8) після підстановки значень (-1) та (+1) згідно план-матриці експериментальних досліджень; $F_{(0,05;f_1;f_2)}$ - критичне значення критерію Фішера при $\alpha=0,05$; $f_1=N-m$; $f_2=N(r-1)$.

В нашому випадку маємо $f_1=8-5=3$ (m – число членів апроксимуючого полінома, в даному випадку $m=5$), $f_2=8(2-1)=8$, отож, згідно табли-

чних значень [5] $F_{кр}=4,07$. S_{ϵ}^2 – дисперсія відтворюваності

$$S_{\epsilon}^2 = \frac{S_p^2}{N(r-1)} = \frac{0,010127}{8(2-1)} = 0,0012658$$

За рівнянням (8) знаходимо значення параметра $\hat{Y}_i$. Маємо $\hat{Y}_1 = 3,0155$; $\hat{Y}_2 = 2,4497$; $\hat{Y}_3 = 3,3771$; $\hat{Y}_4 = 2,8113$; $\hat{Y}_5 = 2,8647$; $\hat{Y}_6 = 2,0305$; $\hat{Y}_7 = 3,2263$; $\hat{Y}_8 = 2,3921$.

За залежністю (10) знаходимо дисперсію адекватності моделі:

$$S_{\hat{a}\hat{a}}^2 = \frac{2}{8-5} \cdot 0,000817 = 0,0005446$$

Знаходимо розрахункове значення критерію Фішера за залежністю (9):

$$F = \frac{0,0005446}{0,0012658} = 0,4302417 < F_{(0,005;3;8)} = 4,07$$

Отже, модель (8) є адекватною.

Для того, щоб встановити точність опису експериментальних даних рівнянням регресії, визначаємо коефіцієнт множинної кореляції за залежністю:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum_{i=1}^N (\ln \bar{L}_i - \hat{Y}_i)^2}{\sum_{i=1}^N (\ln \bar{L}_i - \bar{L}^*)^2}} \quad (11)$$

де $\bar{L}^*$ – середнє значення функції $\ln \bar{L}_i$.

Здійснивши необхідні розрахунки, знаходимо коефіцієнт множинної кореляції:

$$R = \sqrt{1 - \frac{0,000817}{1,4408924}} = 0,9997164$$

Як бачимо, коефіцієнт R наближається до 1, а, отже, рівняння (8) майже повністю описує результати експериментальних досліджень.

Для здійснення переходу до моделі в натуральних змінних підставимо (3) в (8) та проведемо обрахунок. В результаті отримаємо кінцеву модель процесу впливу конструктивного виконання та технологічних чинників запропонованого ствола комбінованої подачі води та повітряно-механічної піни низької кратності на довжину суцільного струменя води L

$$L = 0,2304 \cdot P^{0,9383} \cdot d^{-0,5529} \cdot \alpha^{(0,7799-0,1112 \cdot \ln P)} \quad (12)$$

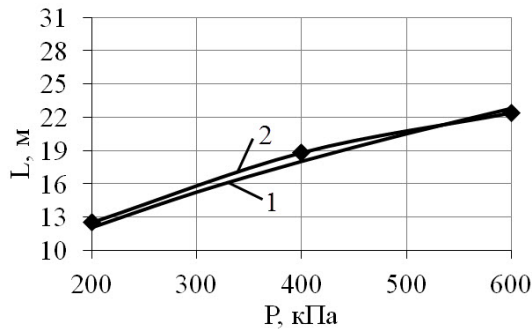
Як видно з залежності (12), основними чинниками, котрі впливають на довжину суцільного струменя води L експериментального взірця ствола комбінованої подачі суцільного струменя води та повітряно-механічної піни низької кратності, є тиск P вогнегасної речовини (води), діаметр d насадка ствола та кут α його нахилу. Розглянемо, як безпосередньо впливає кожен з цих чинників на довжину суцільного струменя води L .

Діаметри насадок приймаємо з врахуванням стандартів. Для встановлення адекватності математичної моделі при використанні середніх значень ($P=400$ кПа, $d=19$ мм, $\alpha=25^\circ$) були виконані контрольні дослідження. На підставі отриманих результатів будемо графічні залежності довжини суцільного струменя води та здійснюємо порівняння результатів з контрольними експериментальними випробуваннями.

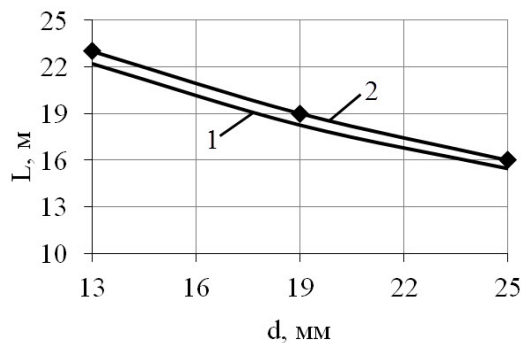
Відносну похибку досліду визначаємо за залежністю:

$$\delta = \frac{L_{к.д.} - L_{мод.}}{L_{к.д.}} \cdot 100\% \quad (13)$$

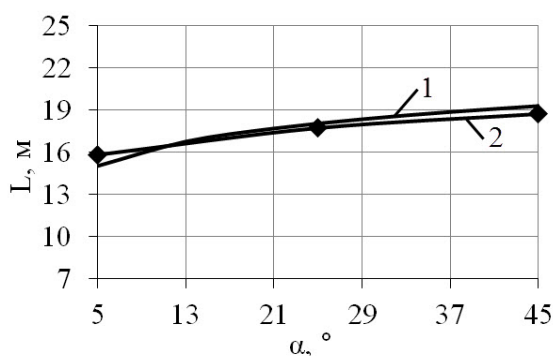
де $L_{к.д.}$ – отримане значення довжини суцільного струменя під час контрольного експериментального дослідження; $L_{мод.}$ – довжина струменя за моделлю.

Рис. 3 – Залежність довжини суцільного струменя води L від тиску P при середньому значенні діаметра насадки $d=19$ мм; $\alpha=\text{const}$ (25°): 1 – за моделлю; 2 – контрольне експериментальне дослідження

Рис. 4 – Залежність довжини суцільного струменя води L від діаметра насадки d при середньому куті нахилу $\alpha=25^\circ$; $P=\text{const}$ (400 кПа): 1 – за моделлю; 2 – контрольне експериментальне дослідження

Рис. 5 – Залежність довжини суцільного струменя води L від α при середньому значенні тиску $P=400$ кПа; $d=\text{const}$ (19 мм): 1 – за моделлю; 2 – контрольне експериментальне дослідження

Порівнявши результати графічних залежностей та здійснивши розрахунок відносної похибки досліду було встановлено, що модель процесу впливу конструктивного виконання та технологічних чинників запропонованого ствола комбінованої подачі води та повітряно-механічної піни низької кратності на довжину суцільного струменя води відносно результатів контрольних експериментальних досліджень має похибку в межах від 1,69% до 4,99%.

Проаналізувавши графічні залежності встановлено, що при збільшенні тиску з 200 кПа до 600 кПа (в 3 рази) довжина суцільного струменя ствола комбінованої подачі збільшується в 1,96 раз. При збільшенні діаметра насадки від 13 мм до 25 мм (в 1,92 рази) довжина суцільного струменя зменшується в 1,44 рази. Зміна кута нахилу від 5° до 45° (в 9 раз) призводить до збільшення довжини суцільного струменя в 1,52 рази. Отже, бачимо, що найбільше на довжину суцільного струменя ствола комбінованої подачі впливає тиск вогнегасної речовини.

На підставі математичної моделі було визначено оптимальні значення технічних параметрів роботи комбінованого водопінного ствола, які наведені в табл. 3.

Таблиця 3 – Тактико-технічні характеристики запропонованого ствола

Технічні характеристики	Режим подачі ПМП	Режим подачі води (насадка $d=13$ мм)
Робочий тиск, кПа	600	600
Розхід води, л/с	5,64	4,5
Розхід піноутворювача, л/с	0,36	–
Кратність піни	8	–
Довжина струменя, м	27	29,5

На другому етапі проводимо експериментальне дослідження часу ліквідування пожежі запропонованим стволом комбінованої подачі при необхідності зміни типу вогнегасної речовини «вода – повітряно-механічна піна – вода» на підставі порівняння з способом гасіння існуючими стволами. Результати експериментальних досліджень часу гасіння

системи модельних вогнищ 6А – 21В – 6А дослідним взірцем ствола комбінованої подачі вогнегасної речовини показали, що $\tau_{\text{сер.}}=118,6$ с. Водночас встановлено, що при послідовному застосуванні стволів типу РС-70, СПП-4 та РС-70 $\tau_{\text{сер.}}=150,2$ с. Кожне експериментальне дослідження часу ліквідування пожежі проводилось 10 разів.

Порівнявши результати експериментальних досліджень встановлено, що застосування ствола комбінованої подачі компактного струменя води та повітряно-механічної піни низької кратності дозволяє скоротити час ліквідування пожежі при необхідності зміни типу вогнегасної речовини «вода – повітряно-механічна піна – вода». Зокрема, час гасіння системи модельних вогнищ 6А – 21В – 6А запропонованим стволом комбінованої подачі скорочується в середньому на 27 % у порівнянні з часом гасіння існуючими «класичними» стволами. Така різниця в часі зумовлюється, головним чином, затримками процесу ліквідування пожежі у зв'язку з заміною пристрою подачі вогнегасної речовини (пожежних стволів).

Висновки. 1. Отримано адекватну емпіричну залежність для визначення довжини суцільного струменя вогнегасної речовини від тиску P , діаметра d насадка ствола, кута α його нахилу та знайдено оптимальні тактико-технічні параметри роботи запропонованого ствола. Результати контрольних досліджень показали, що найбільша відносна похибка моделі в межах від 1,69% до 4,99%, що є допустимим для досліджень даного характеру.

2. Математична модель повністю описує досліджуваний процес, оскільки коефіцієнт множинної кореляції $R=0,9997164$ наближається до 1.

3. Встановлено, що найбільший вплив на довжину суцільного струменя ствола комбінованої подачі має тиск вогнегасної речовини. При збільшенні тиску з 200 кПа до 600 кПа (в 3 рази) довжина суцільного струменя ствола комбінованої подачі збільшується в 1,96 раз. При збільшенні діаметра насадки від 13 мм до 25 мм (в 1,92 рази) довжина суцільного струменя зменшується в 1,44 рази. Зміна кута нахилу від 5° до 45° (в 9 раз) призводить до збільшення довжини суцільного струменя в 1,52 рази.

4. Встановлено, що застосування ствола комбінованої подачі компактного струменя води та повітряно-механічної піни низької кратності дозволяє скоротити час ліквідування пожежі при необхідності зміни типу вогнегасної речовини «вода – повітряно-механічна піна – вода». Зокрема, час гасіння системи модельних вогнищ 6А – 21В – 6А запропонованим стволом комбінованої подачі скорочується в середньому на 27 % у порівнянні з часом гасіння існуючими «класичними» стволами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва О.Е. Підвищення ефективності гасіння пожеж ручними (переносними) стволами / О.Е. Васильєва, І.В. Паснак, С.З.

Курташ // Пожежна безпека: Зб. наук. пр. – Л.: ЛДУБЖД, 2010. – №17. – С. 113-117.

2. Пат. 57620 Україна, МПК (2011.01), А62С 31/00. Ствол комбінованої подачі компактного струменя води та повітряно-механічної піни низької кратності / О.Е. Васильєва, І.В. Паснак. № и 2010 08728; заявл. 13.07.2010; опубл. 10.03.2011, Бюл. №5.

3. Винарский М.С., Лурье М.В. Планирование эксперимента в технологических исследованиях. – К.: Техніка, 1975. – 168 с.

4. Биндер К., Хеерман Д.В. Моделирование методом Монте-Карло в статистической физике. Пер. с англ. В.Н. Задкова. – М.: Наука. Физматлит, 1995. – 144 с.

5. Семенов С. А. Планирование эксперимента в химии и химической технологии. Учебно-методическое пособие. М.: ИПЦ МИТХТ, 2001 г., 93 с.

6. Большев Л.Н., Смирнов Н.В. Таблицы математической статистики. М.: Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1983. – 416 с.

І.В. Паснак, Е.Э. Васильєва, І.А. Мовчан

Експериментальне дослідження тактико-технічних параметрів комбінованого водопенного ствола

Представлены результаты экспериментальных исследований ствола комбинированной подачи сплошной струи воды и воздушно-механической пены низкой кратности, полученные на основе метода полнофакторного эксперимента. Получено эмпирическую зависимость для определения длины сплошной струи огнетушащего вещества и найдены оптимальные тактико-технические параметры работы ствола. Установлено, что применение предложенного ствола позволяет сократить время ликвидации пожара при необходимости изменения типа огнетушащего вещества «вода – воздушно-механическая пена – вода». В частности, время тушения системы модельных очагов 6А – 21В – 6А предложенным стволом комбинированной подачи сокращается в среднем на 26,6% по сравнению с временем тушения существующими «классическими» стволами.

Ключевые слова: пожарный ствол, изменение типа огнетушащего вещества, полнофакторный эксперимент, время тушения пожара.

I.V. Pasnak, O.E. Vasilyeva, I.O. Movchan

Experimental investigation of performance characteristics of compound foam nozzle

The article deals with the results of experimental investigations of nozzle of compound continuous water stream supply and air-mechanic foam of low multiplicity done with full-factorial experiment. Empirical dependence for length definition of continuous stream fire-fighting substances is determined. Optimum performance characteristics of nozzle work are found. Usage of such a nozzle can reduce the time of fire extinguishment changing the kind of fire-extinguishing substance 'water - air-mechanic foam - water' is defined. In particular, the time of extinguishment 6A – 21B – 6A fires with the proposed nozzle of compound supply reduced to 26, 6 % compared to the time of extinguishment with «classical» types of nozzle.

Keywords: nozzle, modification of type of fire extinguishing substance, full-factorial experiment, time of fire extinguishment.